

Metodica predării istoriei

SCHEMA LA TABLĂ ȘI LOCUL EI ÎN ECONOMIA LECȚIEI DE ISTORIE

AUREL IORDĂNESCU

În structura lecției de istorie intervin un număr de elemente componente, a căror pondere în economia ei poate fi diferită, dar a căror prezență este indispensabilă, mai ales dacă privim rolul lor din perspectiva contribuției pe care și-o aduc la realizarea aspectului de temeinicie, ce se cere urmărit în desfășurarea procesului de învățămînt. Dacă expunerea explicativă a conținutului temei constituie momentul esențial al lecției, notarea la tablă a datelor esențiale ce o structurează reprezintă una din modalitățile cele mai eficace în însușirea și reținerea de către elevi a acestor date. Ori, totalitatea acestor date, care redau conținutul esențial al lecției, în desfășurarea lui logică și cronologică reprezintă tocmai schema la tablă.

Numai că asupra necesității și utilității schemei la tablă în lecția de istorie au existat și în trecut și mai există și astăzi păreri divergente, în sensul că s-au ridicat obiecțiuni fie cu privire la necesitatea ei, fie la modalitatea de folosire. Cele mai frecvente obiecțiuni au fost două : 1) momentul scrierii la tablă întrerupe cursul firesc al expunerii, distrăgînd atenția elevilor și fragmentînd lecția ; 2) scrisul la tablă determină o pierdere de timp, care ar putea împieta asupra parcurgerii întregului material de cunoștințe, și, deci, a lăsa lecția neterminată sau, cel puțin, l-ar obliga pe profesor să treacă mai repede asupra unor situații care ar merita o tratare mai detaliată. În lumina experienței de catedră, însă, nici una din aceste obiecțiuni nu rezistă unei analize critice. Mai întîi pentru că scrierea la tablă și efectuarea de scheme nu reprezintă un procedeu specific istoriei : toate disciplinele o practică, fără a se ridica obiecțiuni împotriva acestei practici ; să ne gîndim că sînt unele discipline care nici nu pot fi gîndite fără folosirea scrierii la tablă cum sînt : matematica, chimia, biologia, limbile ; dacă la ele atenția elevilor nu este distrasă, ci, dimpotrivă, se concentrează *tocmai* asupra celor scrise la tablă, de ce *numai* la istorie ar fi altfel ? Cît despre fragmentarea lecției, ea nici nu există de vreme ce scrierea la tablă se efectuează *paralel* cu expunerea profesorului, avînd și avantajul unei repetări a celor spuse, cu ocazia scrierii. Această obiecțiune a fost generată tocmai de necunoașterea *modalității* de folosire a scrisului la tablă, socotindu-se că el trebuie să constituie un moment deosebit, care să *urmeze* înfățișării unei subunități metodice, fapt care ar atrage o întrerupere a fluxului expunerii, provocînd fragmentarea. Dar cum modalitatea metodică adecvată cere tocmai ca scrierea la tablă să se efectueze *concomitent* cu desfășurarea expunerii, obiecțiunea nu se mai poate susține. Odată cu ea cade, însă, și cea referitoare la pierderea timpului : nu numai pentru că, în aceste condiții, timpul afectat scrierii la tablă împietează numai foarte puțin asupra celui afectat întregii lecții, dar și pentru că, principial, orice modalitate folosită în scopul consolidării eficienței lecției nu poate fi considerată ca reprezentînd „o

pierdere de timp". Iată de ce obiecțiunile ridicate împotriva filiosirii schemei la tablă nu sînt întemeiate în plan metodic; iar dacă totuși unii refuză încă să folosească schema, aceasta se datorează mai ales la două situații: fie unei pregătiri insuficiente a lecției, care nu îngăduie o sistematizare a materialului care să se reflecte într-o schemă articulată, fie unei neputințe organice de sistematizare grafică a conținutului esențial al lecției, care se vedește într-o serie de deficiențe (începe să scrie, dar nu continuă; uită să noteze la locul lor anumite fapte și date, făcînd să dispară unitatea grafică a desfășurării lecției; scrie neinteligibil, fapt care provoacă întrebarea elevilor: „ce scrie acolo?” etc.) de natură a-l inhiba pe profesor, făcîndu-l să renunțe la efectuarea schemei. Dar, așa cum este ușor de înțeles, o pregătire mai temeinică și o perseverență în a-și depăși deficiența, pot înlătura impedimentele care stau în calea folosirii cu succes a schemei la tablă.

Dacă, în urma celor mai sus spuse, socotim schema la tablă ca reprezentînd în chip efectiv o modalitate metodică utilă în desfășurarea lecției de istorie, se cere înainte de toate să fim lămuriți asupra esenței ei, adică să știm *ce este ea*. *Schema este o reprezentare grafică a datelor esențiale care structurează conținutul unei lecții, dispuse în ordinea succesiunii lor normale, logice și cronologice, avînd drept scop ușurarea readucerii în memoria elevilor a ansamblului datelor lecției și, prin aceasta, însușirea lor temeinică*. Pentru a fi bine înțeleasă, această definiție are nevoie de cîteva lămuriri. Astfel, schema nu trebuie confundată nici cu *planul lecției*, chiar dacă ea cuprinde multe din elementele acestui plan și nici cu *rezumatul*. Deosebirea de planul lecției este determinată în primul rînd de finalitatea lor deosebită: în timp ce *planul lecției* este alcătuit *din perspectiva utilității pentru profesor*, constituind pentru el un cadru de activitate și o călăuză, așa încît cuprinde și elemente menite să reflecte aspectul metodic pe care lecția îl va urma, *schema la tablă* este alcătuită *din perspectiva utilității pentru elev*, rezumîndu-se *numai* la acele elemente care pot sprijini efortul elevului de însușire a conținutului esențial al lecției. Iată de ce socotim că modalitatea metodică de scriere anticipată a planului lecției pe tablă nu este recomandabilă: mai întii pentru că ceea ce se scrie pe tablă nu este, nu poate fi, planul, ci, de fapt, o schemă prealabilă; apoi, pentru că ea distrage atenția elevilor, care vor fi preocupați de conținutul „planului”, iar profesorului care va urmări, în chip firesc, ordinea înscrisă în plan, îi va frîna spontaneitatea, ceea ce duce la apariția monotoniei, care slăbește interesul elevilor pentru conținutul lecției. Dar schema nu poate fi confundată nici cu rezumatul, care nu este o înfățișare *articulată* a datelor faptice și cronologice ale lecției, ci o înșirare nearticulată de propoziții care exprimă pe scurt principalele idei ale lecției. Iată de ce *aspectul diferențial* al schemei este determinat de *caracterul ei articulată*, rezultat din dispunerea faptelor istorice esențiale și a datelor cronologice în ordinea normală a succesiunii lor logice și cronologice, adică reflectînd *cauzalitatea* care lămurește de ce unui fapt sau proces istoric îi succede cu necesitate altul, care este urmarea firească a acțiunii celui dintîi (aspectul logic), precum și *momentul* în care el apare pentru a-l individualiza în contextul celorlalte (aspectul cronologic).

Folosirea schemei la tablă nu constituie numai un imperativ metodic, ci și o necesitate de ordin practic, concretizată mai ales în trei aspecte bine cunoscute de profesor: 1) *imposibilitatea de a reține totul chiar din ceea ce este esențial*, chiar de către elevii care depun un efort susținut în urmărirea desfășurării lec-

ției; în aceste condiții scrierea la tablă a elementelor esențiale ale lecției îngăduie elevilor să nu piardă nimic din datele, importante înfățișate de profesor; 2) *rememorarea ușoară a succesiunii logice a faptelor istorice* care structurează conținutul lecției dat fiind că tocmai această succesiune este mai greu de reținut de către elevi, așa încît consemnarea ei, în schemă, îi ajută pe aceștia să-și însușească treptat simțul dezvoltării istorice; 3) *inclusiunea explicațiilor suplimentare indispensabile* pe care profesorul le aduce în vederea lămuririi unora dintre procesele istorice pe care manualul le consemnează, fără, însă, a le însoți de explicații mai circumstanțiale, precum și a acelora care însoțesc modul de pronunțare corectă a numelor proprii, problemă dintre cele mai spinoase. Ori, o schemă bine alcătuită răspunde tocmai problemelor ridicate de aceste aspecte, vădindu-și astfel utilitatea practică și, prin aceasta, necesitatea metodică.

Dar pentru ca schema să-și justifice necesitatea teoretică și utilitatea practică, ea trebuie să se conformeze unei *tehnici de elaborare*, atît sub raportul conținutului, cît și sub acela al prezentării grafice, adică să răspundă la cele două întrebări: ce trebuie să cuprindă schema din materialul de fapte, de date cronologice și de interpretări care structurează conținutul lecției? și ce condiții formale trebuie să îndeplinească ea pentru a corespunde cerințelor ce-i stau în față? Să analizăm, deci, tehnica de elaborare a schemei din perspectiva acestor două exigențe. a) *Conținutul schemei*. În alcătuirea schemei, profesorul trebuie să facă o selecție, ceea ce presupune un criteriu de apreciere care să prezideze la efectuarea acestei operații. Care trebuie să fie criteriul de alegere a datelor ce urmează a fi cuprinse în schemă? Acela al luării în considerație numai a faptelor istorice, a datelor cronologice și a interpretărilor esențiale care structurează procesul istoric înfățișat, avînd valoare și capacitate explicativă și care, din această cauză, necesită însușirea lor de către elevi. De aici obligația pentru profesor de a reflecta serios, cu ocazia pregătirii lecției, care sînt aceste fapte și date cronologice și a le înscrie *numai* pe ele în schemă. Este o operațiune care reclamă nu numai o stăpînire a elementelor care structurează *întreaga* temă, dar și *perspicacitate*, pentru a distinge esențialul de accesoriu și *spirit de răspundere*, pentru a nu proceda cu ușurință și superficialitate. Odată selecția săvîrșită, profesorul alcătuiește schema, care va trebui să cuprindă în mod obligatoriu: *titlul temei*, însoțit atunci cînd este cazul de limite cronologice, care o individualizează (ex.: Războiul peloponezic: 431—404 î.e.n.); articulațiile lecției, reprezentate prin subdiviziunile metodice care *marchează etapele succesive* ale temei (ex.: 1) Războiul de 10 ani (431—421 î.e.n.); 2) Expediția în Sicilia (415—413 î.e.n.); 3) Războiul final (413—404 î.e.n.) și concluzia, care sintetizează *semnificația istorică* a temei (ex.: Începutul decăderii polisului grec); evenimentele esențiale, care structurează fiecare din subunitățile metodice, din care nu vor trebui să lipsească: *cauzele* evenimentelor istorice, *numele* personalităților istorice care au influențat mersul evenimentelor (dar nu și al personajelor care, la un moment dat, au interferat în desfășurarea evenimentelor, fără a le influența în chip hotărîtor); datele cronologice privind evenimentele decisive din cadrul procesului istoric considerat (ex.: 429: ciuma din Athena și moartea lui Perikles; 428: Sfakteria; 422: Amfipolis; 421: Pacea lui Nikias; 413: catastrofa atheniană în Sicilia; 406: Arginuse; 404: Aigospotamos; *numele localităților* unde au avut loc evenimente care au reprezentat o răscruce în desfășurarea procesului istoric considerat (Sfakteria, Amfipolis, Syracusa, Insulele Arginuse, Aigospotamos); *aspecte expli-*

cative care lămuresc un anumit curs luat de evenimente la un moment dat (ex.: intervenția aurului persan împotriva Athenei); instituțiile care au condiționat dezvoltarea rectilinie sau contradictorie a unor comunități (Areopag, Ekklesia, Appela, Krypteia). Trebuie subliniată în chip insistent necesitatea de a *însoți formulele generale care individualizează o subunitate metodică sau noțiunile specifice care au un conținut aparte, cu un apelativ care (după ce a fost puternic subliniat în expunere) să le reamintească elevilor semnificația exactă a lor* (ex.: subunitatea metodică: „Organizația socială” — aristocrație militară (la Sparta), pentru a sublinia specificul sistemului social spartan; *heloții* — sclavii comunității, pentru a sublinia că ei nu aparțin spartanului, posesor al lotului, ci statului, care îi pune la dispoziție pentru a-l scuti de muncă și a-l face disponibil la orice chemare sub arme. Toate aceste elemente care structurează schema trebuie să fie consemnate în scris în ordinea în care au fost înfățișate, așa încât schema să reprezinte o imagine în miniatură a însuși mersului lecției, oferind elevilor un reper pentru readucerea în conștiință și a celorlalte date care au întovărășit pe cele consemnate.

b) *Condițiile formale de valabilitate a schemei.* Ca orice modalitate metodică și schema trebuie să îndeplinească anumite condițiuni formale de valabilitate, adică să se conformeze anumitor cerințe care să-i ofere un grad de utilitate. Între aceste cerințe menționăm: 1) *Să fie alcătuită concomitent cu desfășurarea expunerii*, pentru a pregna prin repetare și percepție vizuală datele pe care le consemnează, pentru că astfel se întipărește o idee, un fapt, un nume, o dată, atunci când sînt *auzite* în expunere, *repetate* de profesor cu ocazia scrierii la tablă, *văzute* de elev scrise pe tablă și *repetate (în gând)* de către elev cu ocazia notării în caiet; 2) *Să se prezinte sub formă sistematică și articulată*: sistematică, adică grupînd elementele care o structurează în ordine logică și cronologică și *în raporturile de interdependență dintre ele*; articulată, adică marcînd subunitățile metodice, care individualizează principalele aspecte ale procesului istoric considerat și din a căror însumare se conturează procesul în întregul lui. Prin aceasta schema constituie o unitate organică și pertinentă, care reflectă desfășurarea înseși a lecției în clasă, oferind elevilor un auxiliar în activitatea lor de studiu individual; 3) *Să fie scrisă clar și vizibil* pentru a nu pune probleme elevilor cu ocazia consemnării în caiete. Mai ales numelor proprii li se va da o atenție sporită, mergîndu-se pînă acolo încît la cele a căror pronunție este aberantă (tip: Shakespeare ori Huyghens) să se noteze și felul de a se pronunța. În același fel, scrierea cifrelor (mai ales a celor ce se pot preta la confuzii, ca 5 și 6) va trebui efectuată cu preocuparea pentru o grafie distinctă; 4) *Să intre în întregime pe o singură tablă*, pentru a îngădui o vedere de ansamblu a lecției și a oferi profesorului posibilitatea ca, la orice punct al lecției s-ar găsi, să poată face referiri la datele anterior prezentate.

O schemă la tablă realizată, cu respectarea condițiilor materiale și formale amintite, a reprezentat întotdeauna un auxiliar foarte apreciat de elevi, care le oferă: a) *posibilitatea realizării cu ușurință a fixării*; b) *rememorarea rapidă și eficientă a datelor esențiale ale lecției* în studiul individual efectuat acasă; c) *repetarea cu ușurință a temelor cerute la lucrarea scrisă trimestrială*; d) pentru elevii care au de trecut un examen de istorie *posibilitatea unei revizurii rapide a datelor esențiale cerute de programă, precum și deprinderea de a trata organizat și sistematic un subiect dat.*

În legătură cu conținutul schemei există o veche controversă care ar putea fi formulată așa : „schemă exhaustivă sau schemă simplă“ ? Cei care susțin „schema exhaustivă“ pornesc de la ideea că ea trebuie să redea integral conținutul lecției pentru ca elevii să o poată folosi eficient, în timp ce partizanii schemei simple socotesc că ea trebuie să cuprindă numai jaloanele care constituie osatura lecției, restul urmînd să fie lăsat în grija manualului. Este vizibil că deosebirea de optică în această chestiune se datorește ideii pe care fiecare din cele două tabere și-o face despre valoarea informativă și formativă a studiului istoriei : în timp ce reprezentanții uneia pun accentul pe valoarea informativă, ceilalți privesc precumpănitor din perspectiva valorii ei formative. Ori, cum este evident că fiecare din cele două perspective este unilaterală și că, aplicată riguros, poate aduce prejudicii studiului istoriei care are în aceeași măsură și rol instructiv și rol educativ, soluția justă nu poate fi decît cea intermediară : schema trebuie să cuprindă numai esențialul, atît faptic cît și interpretativ pentru a sprijini în chip eficient ambele laturi ale procesului instructiv-educativ.

Din cele pînă aici spuse, se desprind cîteva concluzii privind rostul, tehnica și utilitatea folosirii schemei la tablă în lecția de istorie : 1) utilitatea folosirii acestei modalități metodice este vădită, așa încît renunțarea la ea ar însemna renunțarea la un auxiliar prețios ; 2) Conținutul material al schemei trebuie să cuprindă numai elementele esențiale care structurează conținutul lecției, iar pentru a răspunde rostului metodic urmărit schema trebuie să se conformeze unor condițiuni formale care să-i asigure eficiența ; 3) profesorul trebuie să reflecteze, cu ocazia pregătirii fiecărei lecții, asupra conținutului și formei schemei pe care o va propune elevilor, ținînd seama de gradul de utilitate pe care ea îl are în raport cu clasa căreia îi este adresată.